

Uz izdanje Sabranih radova Veljka Vlahovića

Dr RADOVAN RADONJIĆ

Stvaralaštvo revolucije

Listajući *Sabrane radove* Veljka Vlahovića čitalac se susreće sa bogatim, veoma zanimljivim i izuzetno aktuelnim teorijskim opusom. Kao uostalom i kroz čitav svoj život, Veljko Vlahović se i kroz ovaj opus iskazuje u najljepšem ljudskom i stvaralačkom izdanju. To je autentični marksistički mislilac, goleme intelektualne snage, koji unosi nove impulse i sadržaje u revolucionarnu teorij-sku misao.

Ovim radovima on se predstavlja kao stvaralac čija snaga i djelotvornost naročito dolaze do izražaja u odsudnim, prelomnim trenucima revolucionarne borbe jugoslovenskih komunista, uvijek kad je zastoj trebalo zamijeniti akcijom, kada je eventualnu pojavu birokratsko-dogmatske učmalosti trebalo razbiti aktiviranjem potencijalne energije masa. Njegova teorijska misao, uvijek u funkciji revolucionarne prakse, naučno je konsekventna. U njoj nema nikakve mistike, ničega nerazumljivog, lažno blještavog. Puna lucidnosti, a ipak jednostavno izražena, duboko dijalektička i izrazito humanistička, ta misao ovaploćuje vrijeme u kome je nastala i uvijek otvara viziju budućih kretanja.

*Titova vizija socijalizma — nadahnuće za
revolucionarnu misao i misao o revoluciji*

Misao Veljka Vlahovića je duboko inspirisana Titovim revolucionarnim vizijama i opredjeljenjima. On uviđa značaj Titove orijentacije na čvrstu vezu jugoslovenskih komunista sa radničkom klasom i narodom i smisao njegove okrenutosti konkretnim proble-

mima svoje zemlje. I upravo zbog toga što je razumio i prihvatio Titovu logiku i filozofiju revolucije, Veljko Vlahović je i bio kadar da shvati svu dubinu i značaj promjena koje se odigravaju na jugoslovenskom tlu, da uoči da su one rezultat optimalno aktivirane stvaralačke energije masa. Slijedeći Titovo stanovište da nema tako teških situacija iz kojih se ne može naći istorijski progresivan izlaz on zajedno sa Edvardom Kardeljem i drugim teoretičarima jugoslovenske socijalističke revolucije, snažno prodire u ideološke i teorijske »zabrane« staljinističke interpretacije marksizma i odlučno razbija njene mitove i predrasude.

Ugledajući se na Tita i inspirišući se njegovom pronicljivošću i dalekovidnošću, njegov blizak saradnik, Veljko Vlahović ne ustručava se da u razradi pojedinih pitanja i problema koje je otvarala naša revolucija, ili su proizlazila iz veoma složenog stanja u radničkom i komunističkom pokretu, prekorači granice do kojih su dopirala saznanja drugih revolucionarnih snaga u svijetu. On je to mogao i zbog toga što je u cjelokupnom svom stvaralaštvu — čvrsto se oslanjajući na Titovu sposobnost da svemu što predlaže i inicira da najdublji smisao i izdigne ga na nivo programskog zadatka — povezivao suptilnost misaone kreacije i logiku praktičnog činenja, snagu erozije i konstruktivnosti stvaranja, konkretnu potrebu i istorijski smisao.

Veljko Vlahović, imaginacijom istinskog marksističkog teoretičara i prekaljenog revolucionara, u cjelokupnom svom stvaralaštvu dijalektički povezuje svojevrsnu filozofiju slobode, vjekovima formirane u srcu i svijesti našeg čovjeka, s filozofijom marksizma. Ta sinteza slobodarskih težnji naših naroda i narodnosti i marksističkog učenja o revolucionarnom preobražaju svijeta i humanizaciji društva, u njegovom teorijskom konceptu, postulira zahtjevom za vlašću radnog naroda. Težnja ka stvaranju onih društvenih odnosa u kojima će čovjek biti najviše biće čovjeku prisutna je i u radovima u kojima razmatra suštinu borbe za socijalizam i njene pokretačke snage, i u radovima u kojima posmatra proleterski internacionalizam i miroljubivu koegzistenciju. Ta je težnja prisutna u svemu što Veljko veže za socijalističku revoluciju i njeno stvaralaštvo; ona je motiv i smisao čitavog njegovog ogromnog rada.

Veljko Vlahović ne izjednačava život sa življenjem, nego s borbom. On se ne miri s nesposobnošću da se živi i s neumjenjem da se bori. Takav život, govorio je, »bio bi pun prekora i iščekivanja da ga neka slučajnost izmijeni«. ¹ Iz takvog života neizbježno bi izvi-

¹ V. Vlahović: *Sabrani radovi*, Izdavački centar »Komunist«, Beograd, »Pobjeda« Titograd, 1981, (dalje: *Sabrani radovi*) knjiga VI, str. 223.

rala razočarenja, a »u predstavi razočaranih budući život liči na scene iz pakla«.²

Veljko Vlahović nije bio spreman da prihvati poziciju čovječuljka koji više voli spokojstvo u zabludi nego nemir vječitog traganja po neispitanim prostranstvima života. On smatra da grčevito držanje za tradicionalizam i strah od promjena rađaju »i kuka-vičluk, i demagogiju, i vatromet šupljih fraza i planova koji ne izazivaju ni nade ni razočarenja«.³ Tek revolucija omogućava čovjekovo stvaralaštvo na svim područjima njegove djelatnosti. Ona većini ljudi nudi izbor između zaostalosti, životarenja, zaparloženosti i bijede »i života borbe, punog teškoća i prepreka, ali života koji čovječanstvu otvara perspektivu«.⁴ U tom pogledu revolucija, kao i pjesma, »nema granica«.⁵ Revolucijom se društvene vrijednosti pretvaraju u društvenu stvarnost. Samo revolucionarna pozicija predstavlja »stvarnu istorijsku poziciju i praksu čovjeka i čovječanstva«.⁶ Tek kad je na toj poziciji, čovjek izrasta u onu ogromnu vulkansku snagu koja ruši mit o bogu — stvaraocu i preuzima njegovu ulogu na zemlji. Jedino kad živi s revolucijom i za nju, čovjek je u stanju da izdrži ne samo sukobljavanje sa sopstvenom savješću i savješću svojih drugova već i savješću istorije, a to znači i sa savješću budućih generacija.

Po Veljku Vlahoviću je osnovni zadatak revolucije u tome da demistifikuje i mijenja zatečene odnose, uklanja dominaciju i eksploataciju i prevladava sve oblike čovjekove otuđenosti. Zato on revoluciju shvata kao »stvaranje u nemiru, u pokretu, u tokovima života, koje tada liči na vodopade nabujalih rijeka, ili na poplave«.⁷ Revolucija je sukob između starog i novog, tradicionalizma i onog što dolazi, kretanja i mirovanja. U tom sukobu sučeljavaju se protagonisti uništenih iluzija, »umorni od poplave slika deformisanog čovjeka i svijeta«, s onima »koji pred sobom vide mogućnost proširivanja ljudskih sloboda«.⁸ Pobjeda ovih drugih bitno zavisi od rezultata njihovog stvaralaštva, a da bi se do njih došlo nije dovoljno imati samo cilj. Jer »pravi revolucionar zna šta hoće, ali ne zna u kakvim će oblicima stvarati ono što namjerava da stvori«.⁹ Putevi ka tom cilju nijesu unaprijed dati i sasvim jasni. Najčešće, to su bespuća kroz koja tek treba tražiti izlaz. A njega mogu naći

² V. Vlahović: *Sabrani radovi*, knj. V, str. 273.

³ *Ibidem*, knj. III, str. 276.

⁴ *Ibidem*, str. 275.

⁵ *Ibidem*, str. 273.

⁶ *Ibidem*, str. 274.

⁷ *Ibidem*, str. 269.

⁸ V. Vlahović: *Ibidem*, str. 323.

⁹ *Ibidem*, str. 269.

samo ljudi koji su potpuno svjesni činjenice da sva realna kretanja od kapitalizma ka komunizmu imaju protivrječan, historijski prolazan karakter, oni koji revoluciju shvataju kao neprekidno stvaralaštvo masa, kao uključivanje miliona ljudi u izgradnju vlastitog djela. Tim putem mogu ići samo ljudi koji odskaču snagom mišljenja, borbenošću, karakterom, širinom pogleda i strasnom vjerom u čovjeka, oni koji ne čekaju »da ih neko uzme za ruku i povede u obećanu zemlju«. ¹⁰

Revolucija se ne javlja slučajno, kao što ni istorija ne bira slučajno jedan narod »da bi, u određenim trenucima, u njemu našla tačku oslonca za dalje preobražaje svijeta, za dalje prodore slobode.« ¹¹ Otuda ni Jugoslavija nije slučajno postala autentičnim revolucionarnim poprištem. »Naša revolucija nije iznenada nikla julskih dana 1941. godine. Nosili smo je godinama u svakom štrajku, u robišnicama, u aulama univerziteta, na bojištima Španije, u marševima gladnih, u pjesmama revolta, grafikonima bijede, u 'Matima' Gorkog, u Barbisovim 'Ognjištima', ili Sinklerovim 'Gvozdenim petama'.« ¹²

I sam duboko inspirisan tim događajima i djelima, Veljko Vlahović cjelokupnom misaonom i praktičnom djelatnošću čvrsto stoji na našem tlu, u svom vremenu, okrenut budućnosti. On prikazuje kategoriju »današnje vrijeme« i tvrdi da je ona puna sadržaja i značaja. Za nas Jugoslovane, ističe on, »današnje vrijeme« je vrijeme »natčovječanske borbe za ekonomsko i kulturno podizanje zemlje, za stvaranje novih odnosa među ljudima, za podizanje ljudskog dostojanstva i ljudske vrijednosti na veću visinu nego što je bila ikad, za stvaranje novih društvenih odnosa kakve istorija razvitka ljudskog društva nije poznavala.« ¹³ To »današnje vrijeme« nudi, dakle, čitav program revolucionarne borbe jugoslovenske radničke klase i njene avangarde. Centralni zadatak tog programa Veljko Vlahović vidi u zahtjevu da »radnička klasa svojom revolucionarnom samodjelatnošću, posredstvom svojih političkih institucija, prije svega posredstvom partije i cjelokupne društvene organizacije, obezbijedi rukovodeću ulogu u revolucionarnoj borbi, odnosno kako da, zadovoljavajući neposredne interese svih slojeva radnog stanovništva, obezbijedi dijalektičko sjedinjavanje tih interesa sa svojim historijskim interesima i ciljevima.« ¹⁴ Mogućnost ostvarenja tog zahtjeva Veljko Vlahović vidi u socijalističkom samoupravljanju.

¹⁰ *Ibidem*, str. 273.

¹¹ *Ibidem*, knj. VI, str. 211.

¹² *Ibidem*, knj. V, str. 269.

¹³ *Ibidem*, str. 10.

¹⁴ *Ibidem*, knj. III, str. 173.

Samoupravljanje — početak kraja čovjekovog „društvenog djetinjstva“

Neprekidno tragajući za istinom o čovjeku i društvu, o putevima i sredstvima njihovog oslobođanja, on shvata da revolucije nema izvan čovjeka i onog ličnog svijeta jedinke koja se gubi u velikim gibanjima društvenog života. Isto, tako, on shvata da socijalistička revolucija nije jedna bitka. To je »revolucionarna epoha sa nizom bitaka u kojima isplivavaju na površinu najrazličitija pitanja ekonomskih i društvenih promjena«. ¹⁵ Bitnu sadržinu tih bitaka čini aktivnost subjektivnih snaga na neprekidnom razotkrivanju stvarnih interesa proleterskih masa i čovječanstva u cjelini. U središtu te aktivnosti mora biti pitanje: »šta se dešava sa svojinskim odnosima, odnosno u kojoj mjeri svojinski odnosi gube klasni karakter, ili kako radnik raspolaže dohotkom svog i društvenog rada, odnosno da li je radnik ne samo proizvođač, nego i upravljač, da li on putem udruženog rada preuzima ranije funkcije i bankara, i sopstvenika kapitala, i političara — da li integriše razdvojene oblasti čovjekove djelatnosti koje je buržoasko društvo dezintegrisalo, odnosno kako se i koliko ukida eksploatacija čovjeka od strane čovjeka?« ¹⁶ Rezultati te aktivnosti mogu biti onoliko veliki koliko ova bude omogućavala čovjeku da upravlja samim sobom. Zato Veljko Vlahović u socijalističkom samoupravljanju vidi prvu pravu mogućnost za ubrzano narastanje suštinskih ljudskih snaga, za oslobođanje rada i čovjeka.

U Vlahovićevom filozofsko-teorijskom konceptu samoupravljanje se javlja kao svojevrsna forma diktature proletarijata. Posredstvom samoupravljanja razvitak socijalizma lomi stare kalupe i šablone, uklanja birokratske prepreke i predrasude i dobija do tada nepoznate impulse i kvalitete. Samoupravljanje razara etatistički koncept socijalizma i birokratsko shvatanje demokratije, razara koncepciju o socijalizmu koja »liči na bajku o Alisi u zemlji čarobnjaka« ¹⁷ i spušta mit o državi iz sfere iluzija u realnost. Ono ruši hijerarhijske odnose, širi krug nadležnih, pozvanih i odgovornih i podstiče mnogostruku ulogu čovjeka u društvu, stalno ga okrećući društvenosti. Samoupravljanje elomi uskogrudost duha, uspanost, malograđanski mentalitet i ubrzava razaranje predrasuda, iluzija i preživjelih shvatanja. Samoupravljanje je »pozvano da skida pokrove sa raznih mistifikacija koje izrastaju iz klasnih odnosa i podjele rada i da unese više jasnoće u heterogenost idejnih,

¹⁵ *Ibidem*, str. 162.

¹⁶ *Ibidem*, str. 265.

¹⁷ *Ibidem*, str. 176.

političkih i filozofskih stavova«. ¹⁸ Ono razbija tijesne okvire društvenog života, osvježava misli i akcije i otvara nove perspektive za afirmaciju ljudskog duha. »Samoupravljanje otvara širi prostor čovjekovom saznanju pokazujući, više nego ijedan društveni sistem do sada, da tom saznanju nema granica, čime se stvaraju uslovi za lomljenje stega u kojima je čovjekova svijest do juče djelovala«. ¹⁹ Mogućnostima koje nudi, smjelošću misli i akcije, samoupravljanje predstavlja onaj »revolucionarni istorijski korak koji ljude primiče oslobađanju od isključivosti održanja gole egzistencije, oslobađanju od nužde i raznih oblika prinude«. ²⁰ Time ono pomaže »da se u prelaznom periodu potpunije shvate suština i funkcija države, partije, robne proizvodnje, svojine, da se sa njih skine oreol mitske snage i da postanu instrumenti razaranja starih i stvaranja novih odnosa«. ²¹

Samoupravljanje izvlači čovjeka »iz njegovog društvenog djetinjstva, o kome je govorio Marks, i upućuje ga društvenoj zrelosti«. ²² Ono više od ijednog drugog društvenog odnosa razotkriva suštinu borbe za čovjekove i društvene slobode, suštinu ljudskih sloboda i nesloboda, potvrđujući da sloboda nije sloboda ako je koristi samo dio ljudi. Samoupravljanje je »početak radikalnog obrta istorijske situacije, početak ukidanja svih društveno-ekonomskih zakonitosti koje se konstituišu, reprodukuju i djeluju nezavisno od aktivnosti i volje udruženih ljudi«. ²³ Ono omogućava »masovni prelazak ljudi preko međaša prema budućnosti koja temeljito mijenja prošlost«. ²⁴ Samoupravljanjem počinje ukidanje svojinskih odnosa, podjele rada, klasa i države. Tek samoupravljanjem proletarijat stavlja pod svoju kontrolu uslove svog postojanja i postojanja svih članova društva, a to je osnovni uslov za oslobađanje rada. Zato ono ne dozvoljava da se revolucionarna vatra pretvori u dim i gar »nego tu vatru ponovo potpaljuje, otvarajući širom kapije daljih revolucionarnih preobražaja«. ²⁵

Iako potpuno uvjeren u njegove kolosalne mogućnosti, u njegovu klasno i nacionalnooslobodilačku suštinu i istorijsku neminovnost, Veljko Vlahović samoupravljanju ne prilazi kao nečemu već objektivno datom i lako ostvarljivom, što se može uspostaviti dekretom i što odmah obezbjeđuje jednakost ljudi i njihovu punu slo-

¹⁸ *Ibidem*, knj. V, str. 314.

¹⁹ *Ibidem*, knj. III, str. 178.

²⁰ *Ibidem*, str. 174.

²¹ *Ibidem*, str. 173.

²² *Ibidem*, str. 244.

²³ *Ibidem*, knj. V, str. 315.

²⁴ *Ibidem*, knj. VI, str. 226.

²⁵ *Ibidem*.

vodu. On je duboko svjestan činjenice da je veoma teško »uskладити novi istorijski trenutak sa teretom zatečenog, viziju budućnosti sa prozaičnom stvarnošću«. ²⁶ On uviđa da se u borbi za mišljenje društvenih odnosa, prirode i samog čovjeka rađaju mnoge protivrječnosti i stvaraju nove mistifikacije. Stoga on bitku za razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa ne shvata »kao šetnju po raskošnim bulevarima«. ²⁷ Samoupravljanje »nije građenje manastira, već života. Kao nastavak revolucije u novim uslovima to je traženje bez kraja. To je stvaranje takvih društvenih odnosa u kojima ljudi moraju kontrolisati metastazu dosadašnjih društvenih odnosa koji se raspadaju. Suština samoupravljanja je u stalnim naporima da dešifruje puteve sjutrašnjice, pri čemu je pamćenje ožljaka istorije potčinjeno tim naporima«. ²⁸

Vatru samoupravljanja nijesmo imali od koga da ukrademo

Kao izraz borbe radničke klase i ostalih radnih masa da ovladaju ekonomskim i političkim uslovima svoga života, samoupravljanje se razvija sužavanjem nadležnosti države u upravljanju društvenim poslovima, odnosno lišavanjem države uloge posrednika između potreba čovjeka i raznovrsnih službi i institucija koje te potrebe zadovoljavaju. No, razvoj socijalističkog samoupravljanja ne isključuje automatski državu niti se odriče njenih funkcija, već podrazumijeva stavljanje njene organizovane sile u službu izgrađivanja takvog poretka koji maksimalno jača i zaštićuje pozicije čovjeka u udruženom radu, omogućavajući da se njegovi slobodno izraženi interesi konstituišu u dominantan faktor odlučivanja o svim bitnim pitanjima društva organizovanog na neposredno demokratskim osnovama. Odumiranje države, a time i razvoj socijalističkog samoupravljanja, bitno će zavisiti od toga koliko će udruženi proizvođači biti u stanju »da podvrgnu svojoj kontroli i podrede svojim bitnim interesima radne i ekonomske procese, manje upotrebom vlasti a više utvrđivanjem zajedničkih bitnih interesa i usaglašavanjem pojedinačnih i posebnih interesa«. ²⁹

Sa svakim korakom u razvoju revolucionarne samodjelatnosti radničke klase otvaraće se nove perspektive sjutrašnjeg društva, a komunizam će biti sve vidljiviji, realniji i ostvarljiviji. Međutim,

²⁶ *Ibidem*, knj. V, str. 273.

²⁷ *Ibidem*, knj. III, str. 374.

²⁸ *Ibidem*, knj. V, str. 320.

²⁹ *Ibidem*, knj. V, str. 320.

upozorava Veljko Vlahović, taj proces neće teći nimalo lako, pogotovo pravolinijski. »U revolucionarnim promjenama kao i u duhovnom stvaralaštvu postoje plime i oseke. Postoje kolebanja, ali i takva kretanja koja izražavaju degradaciju stvaralaštva, odnosno degradaciju revolucionarne misli, akcije i prakse«. ³⁰ Revolucija koja je pobijedila, ističe on, ne stvara preko noći nove odnose i nov život. »To je život kolebanja i padova, uspona i daljih revolucionarnih pobjeda«. ³¹ Na revoluciju koja je pobijedila »vrebaju stotine podvodnih stijena i u oblasti ekonomike, i u oblasti ideologije. Stari društveni poredak ne miri se lako sa porazom«. ³² Ne vidjeti sve to i stvarati idilične predstave o procesu socijalističke izgradnje bilo bi ne samo bježanje od istine nego i pokušaj prikrivanja činjenice da na podlozi državnog monopola, koji u tom procesu realnog egzistira na duži rok, mogu da se razviju parazitizam, eksploatacija, pa i razna truljenja.

Upozoravajući na te momente, Veljko Vlahović ukazuje i na činjenicu »da se i u borbi za socijalizam može izgubiti orijentacija«. ³³ On u samoupravljanju vidi pouzdanu branu od te opasnosti i uslov za otvaranje jasnije perspektive budućeg razvoja. Ali ni ta perspektiva, upozorava dalje on, nije jednom zauvijek data. Naprotiv, ona samo »postoji kao mogućnost koju treba saznati i za koju se moramo izboriti«. ³⁴ Pri tome se ne smije gubiti iz vida da je vrijeme u kojem živimo »ne samo vrijeme velikih mogućnosti nego i velikih ciljeva, ali i vrijeme velikih borbi«. ³⁵ Iz toga razloga, čovjek koji gradi društvene odnose na osnovama socijalističkog samoupravljanja moraće »postajati sposobniji ne samo da mijenja prirodu i društvene odnose nego da mijenja i samog sebe. A to je težak posao«. ³⁶

U tom poslu jugoslovenska radnička klasa mora se oslanjati na sopstvene snage i vizije. »Vatru samoupravljanja mi nismo imali od koga da ukrademo«. ³⁷ Nemamo se na koga ugledati ni u njegovom daljem razvoju. Tu vatru moramo sami da »potpaljujemo i raspirujemo«, ³⁸ uvijek polazeći od osnovne maksime naše socijalističke revolucije, koju je SKJ zapisao i u svom programu, da ništa što je stvoreno ne smije biti shvaćeno kao toliko sveto da ne bi ustupilo mjesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljud-

³⁰ *Ibidem*, knj. V, str. 306.

³¹ *Ibidem*, knj. VI, str. 225.

³² *Ibidem*, knj. V, str. 9.

³³ *Ibidem*, knj. VI, str. 225.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, knj. III, str. 374

³⁸ *Ibidem*.

skije. Samoupravljanje će svojom logikom i suštinom potencirati taj proces. Jer, »novi odnosi i nova stvarnost koju ljudi sami stvaraju sve više će podsjećati čovjeka na njega samog, na njegovu društvenu ulogu, na njegovu stvaralačku prirodu.«³⁹ Ali, nikakvog automatizma tu neće biti, već je i za to potrebna svjesna i organizovana aktivnost.

U toj borbi, upozorava Veljko Vlahović, moramo računati na mnoge probleme i teškoće. Moramo računati s tim da nas prošlost, uprkos svim revolucionarnim raskidima sa njenim najtamnijim stranama, još uvijek čvrsto drži u zagrljaju. Moramo biti svjesni činjenice da breme »i kada se naglo zbacuje ostavlja duboke tragove na leđima onih koji su ga nosili, čak i na leđima njihovih potomaka.«⁴⁰ Tragovi tog bremena pokazuju se veoma dugo i na različite načine. »U jednih se javljaju razočarenja, u drugih zamor, treći stvaraju nerealne, u stvari, papirnate projekte o sjutrašnjici i pokušavaju da ih ostvare. U takvim uslovima zapažamo postojanje povoljnog tla ne samo za stvaralački rad, za povećanje ekonomskih i kulturnih snaga društva, za dalje podruštvljavanje rada, za humanizaciju odnosa, nego i za frazerstvo, demagogiju, gubljenje perspektive, za neprincipijelnost. Sve se to ukršta, sukobljava, sve je to u jednom loncu.«⁴¹

Zbog toga što ne mogu da se snađu u svemu tome, da razumiju svu složenost procesa socijalističke samoupravne transformacije našeg društva, mnogi zapadaju u neku vrstu »savremenog socijalističkog fatalizma, pronalazeći savremene vještice na koje osipaju žestoku vatru, razumije se, bez ijednog pogotka... Pri tome, oslobađaju sebe od odgovornosti zbog neznanja, nepoznavanja stvarnosti, tokova života i tvrdoglavosti činjenica.«⁴² Ima i takvih koji, kad izgube svoje iluzije, »smatraju da je revolucija iznevjerila svoje ideale.«⁴³ Otuda ne treba da nas čudi što i u uslovima borbe »da sebe i stvari preokrenemo«, da učvrstimo socijalističke samoupravne odnose, nailazimo na dosta onih koji »pozivaju u pomoć duhove prošlosti«, koji zamišljaju da parolama, odorama i fanfarama buržoaskog društva mogu izvesti »novi svjetsko-istorijski prizor.«⁴⁴ Sve to upozorava na činjenicu da radnička klasa, ukoliko svoju borbu za razvoj socijalističkog samoupravljanja ne bude shvatila u svoj njenoj složenosti, ako ne bude uočavala glavne kom-

³⁹ *Ibidem*, str. 178.

⁴⁰ *Ibidem*, knj. V, str. 259.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, str. 260.

⁴³ *Ibidem*, str. 273.

⁴⁴ *Ibidem*, str. 260.

ponente te borbe i na vrijeme onemogućavala najrazličitije pokušaje prošlosti da »pripitomi« revoluciju — neće biti u stanju da razumije mnoge probleme i pojave u društvenom razvoju, niti pak sposobna da ih rješava i prevladava samoupravljanjem kao revolucionarnom praksom.

Mada je za njih gotovo opsesivno vezan, Veljko Vlahović ni u jednom trenutku ne shvata koncept i praksu socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji kao samodovoljne, unutar sebe zatvorene entitete, odvojene od širih misaonih procesa i društvenih promjena u savremenom svijetu. Naprotiv, on u njima vidi samo specifičnu manifestaciju širokog revolucionarnog procesa, koji je u najrazličitijim formama zahvatio čitav svijet. Isto tako, iz činjenice da je taj proces poodmakao na jugoslovenskom tlu i što je kroz sistem i praksu socijalističkog samoupravljanja manifestovao autentično stvaralaštvo, Vlahović ne izvlači zaključak o mogućnosti postojanja nekog jugoslovenskog »modela« socijalizma. »Organizovana samodjelatnost radničke klase« — piše on — »od Pariske komune, putem oktobarske revolucije sa Lenjinovim sovjeticima, do našeg sistema samoupravljanja poprimila je različite oblike. Zbog toga bi bilo politički štetno proglašavati oblike organizovane samodjelatnosti naše radničke klase za obrazac koji važi za sve druge«. ⁴⁵ I obrnuto, svako nametanje stranog »modela« jugoslovenskoj socijalističkoj revoluciji deformisalo bi njeno stvaralaštvo.

Na toj liniji se Veljko Vlahović oštro suprotstavlja monopolističkim interpretacijama socijalizma i pokušajima stvaranja »opštevažećeg modela« njegove izgradnje. Boreći se protiv pretvaranja dijalektike u sofistiku, on odbacuje mogućnost postojanja šeme po kojoj bi se izgrađivao socijalizam. Po njemu, novo se u istoriji nikad nije uklapalo u uputstva i instrukcije. Revolucije se ne ponavljaju, niti se stvaraju bez novih ideja koje odgovaraju potrebama ljudi i koje su stoga u raznim zemljama nužno različite. Uostalom, marksizam nije srušio legendu o božanskom stvaranju svijeta da bi stvorio nove legende, već je rušio mitove da bi čovjek postao svjestan svoje uloge.

Proleterski internacionalizam u izvornom marksističkom smislu

Otuda prave odgovore na principijelna i konkretna pitanja vezana za mogućnost i specifične oblike revolucionarnog prevrata u

⁴⁵ Ibidem, knj. III, str. 165.

nekoj zemlji mogu dati samo ljudi koji su izrasli iz njenih njedara, koji poznaju njenu istoriju, njenu snagu i slabosti njene tradicije, osobenosti i mogućnosti, koji poznaju marksističku nauku i sposobni su da sa njenih polaznih osnova na licu mjesta vrše teorijska uopštavanja konkretnih pojava i iznalaze puteve daljeg progresivnog kretanja društva. Zato revolucionarno opredijeljene ljude ne treba pridobijati za uzore i ideale iskonstruisane nezavisno od njih, već ih hrabriti u naporu da vlastitim snagama dođu do spoznaje objektivne stvarnosti koja ih okružuje, identifikuju u njoj svoje konkretne i istorijske interese i pronađu puteve i metode njihovog ostvarivanja. Ovo je utoliko potrebnije što revolucionarna vizija nije gola intuicija i što revolucionar mora, uvijek na nov i specifičan način da »otkriva revoluciju u sebi, u drugim ljudima, u društvenim odnosima, u svakodnevnom životu i stvarnosti«. ⁴⁶

Veljko Vlahović odlučno zastupa stanovište da »autohtona revolucija ne trpi hegemoniju«. ⁴⁷ No, da bi se sačuvala autentična priroda revolucionarnog procesa u bilo kojoj zemlji, pa i u Jugoslaviji, potrebno je u odnosima između progresivnih snaga dosljedno poštovati princip proleterskog internacionalizma, shvaćen u izvornom marksističkom smislu. Kad na to upozorava, Vlahović ima u vidu to da »savremeni svijet nosi u sebi ogromne mogućnosti«, ali i da hrani snage koje te mogućnosti potkopavaju. ⁴⁸

Polazeći od pretpostavke da »svaka revolucija ima sopstvenu logiku« ⁴⁹ i da stoga njen razvoj uveliko zavisi od stepena uvažavanja tog momenta od strane uticajnih spoljnih činilaca, Veljko Vlahović oštro kritikuje tendencije sektaškog podređivanja interesa jednih revolucija u korist druge ili drugih, koja se čine u ime tobožnje internacionalističke solidarnosti. On zastupa stanovište da proleterski internacionalizam može jačati i razvijati se samo među ravnopravnim i nezavisnim revolucionarnim subjektima. »Ne radi se tu o buržoasko-nacionalističkoj nezavisnosti i ravnopravnosti, već o revolucionarnoj nezavisnosti i ravnopravnosti, i ne o jačanju internacionalima na bazi vojničke discipline, ne internacionalizam čete i komandanta, već svjesna, dobrovoljna proleterska solidarnost između jednakih i ravnopravnih revolucionarnih partija i pokreta«. ⁵⁰ Ne može biti internacionalista onaj ko ne poznaje i ne priznaje različite uslove i oblike borbe za socijalizam.

⁴⁶ *Ibidem*, knj. V, str. 269.

⁴⁷ *Ibidem*, knj. III, str. 374.

⁴⁸ *Ibidem*, knj. VI, str. 224.

⁴⁹ *Ibidem*, str. 179.

⁵⁰ *Ibidem*, str. 75.

Uvažavajući Engelsovo stanovište »da je internacionalna stvarnija moguća samo među jednakima«,⁵¹ Veljko Vlahović u afirmaciji politike miroljubive koegzistencije vidi bitnu pretpostavku ostvarivanja proleterskog internacionalizma. Shvatajući je u filozofskom smislu kao izraz pobune ljudske savjesti, kao proizvod zahtjeva za povratak ljudskosti u odnosima među narodima i državama, on u miroljubivoj koegzistenciji vidi prošireni vid samoupravljanja. Po njemu, samo politikom koegzistencije i mira, koja kao svoj nerazdvojni dio uključuje pravo svakog naroda na borbu za svoju slobodu, nezavisnost i ravnopravnost, socijalističke snage se mogu pojaviti kao predstavnik svih naroda i dobiti podršku u svakoj zemlji. Pri tome, on miroljubivu koegzistenciju ne shvata »kao stanje egzistencije bez rata, pod neprekidnim strahom od rata, nego kao aktivnu borbu svih miroljubivih snaga za stvaranje takvih odnosa u kojima bi se potpuno obuzdale imperijalističke snage, snage rata«. ⁵²

Naznačeni momenti predstavljaju samo neznatan isječak iz stvaralačkog opusa revolucionara, mislioca i marksističkog teoretičara Veljka Vlahovića. No, i oni su dovoljni da se uoče i shvate njegove ogromne zasluge za to što je programska platforma jugoslovenske socijalističke revolucije uvijek odražavala istorijske potrebe i mogućnosti, što su njeni ideali bili jasni a ciljevi realni, što je radnička klasa mogla da je shvati, prihvati i preuzme na sebe obavezu da je ostvari. Veljkovo shvatanje revolucije i sposobnost da objasni njen istorijski, sociološki i filozofsko-antropološki kontekst imaju za jugoslovenske komuniste i radničku klasu neprolaznu vrijednost. Oni ih obogaćuju novim saznanjima o istorijskom smislu i društvenoj suštini revolucionarnog prevrata radničke klase i učvršćuju u uvjerenju da socijalističko samoupravljanje predstavlja onu društvenu praksu i odnos u kojima čovjek može najviše i najpotpunije da izrazi svoju veličinu i dostojanstvo. Isto tako, oni upozoravaju da je borba za razvoj socijalističkog samoupravljanja neizbježno duga, složena i puna iskušenja i da se može dobiti samo istrajnom akcijom same klase, kojoj svi oblici političkog organizovanja moraju biti podređeni kao sredstvo.

⁵¹ F. Engels: Pismo K. Kauckom, od 7. februara 1882, K. Marks—F. Engels, *Izabrana djela*, tom II, str. 261.

⁵² V. Vlahović: *Sabrani radovi*, knj. VI, str. 137.